

2015 | 2

■ A MAGYAR TUDOMÁNYOS AKADÉMIA
BÖLCSÉSZETTUDOMÁNYI KUTATÓKÖZPONT TÖRTÉNETTUDOMÁNYI INTÉZETÉNEK ÉRTESÍTŐJE

■ TARTALOMBÓL

- *GODA KÁROLY*
A KÖZÉPKORI BÉCSI ÉS BUDAI ÚRNAPOK
ÉS KÖRMENETEK KÖZÉP-EURÓPAI
KITEKINTÉSÉBEN
- *BUZA JÁNOS*
ADALÉK MAGYARORSZÁG 1526 ELŐTTI
PÉNZVERÉSÉNEK TÖRTÉNETÉHEZ
- *TUSOR PÉTER*
A PRÍMÁS, A BÁN ÉS A BÉCSI UDVAR
(1663–1664)
- *VÖLGYESI ORSOLYA*
SZALAY LÁSZLÓ NEMZEDÉKE KÖLCSEY
VONZÁSÁBAN
- *VARGA BÁLINT*
A BARBÁR MÚLT ÉS A NEMZETI DICSŐSÉG
- *MIROSLAV MICHELA*
A SZENT ISTVÁN-KULTUSZ
REPREZENTÁCIÓI SZLOVÁKIÁBAN
A KÉT VILÁGHÁBORÚ
KÖZÖTTI IDŐSZAKBAN

TÖRTÉNELMI SZEMLE

TÖRTÉNELMI SZEMLE

A MAGYAR TUDOMÁNYOS AKADÉMIA BÖLCSÉSZEZETTUDOMÁNYI
KUTATÓKÖZPONT TÖRTÉNETTUDOMÁNYI INTÉZETÉNEK ÉRTESÍTŐJE
LVII. ÉVFOLYAM, 2015. 2. SZÁM

Szerkesztők

TRINGLI ISTVÁN (felelős szerkesztő)

FÓNAGY ZOLTÁN, OBORNI TERÉZ, PÓTÓ JÁNOS, ZSOLDOS ATTILA (rovatvezetők)
GLÜCK LÁSZLÓ (szerkesztőségi munkatárs)

Szerkesztőbizottság

FODOR PÁL (elnök),
BORHI LÁSZLÓ, ERDŐDY GÁBOR,
GLATZ FERENC, MOLNÁR ANTAL, ORMOS MÁRIA,
OROSZ ISTVÁN, PÁLFFY GÉZA, PÓK ATTILA, SOLYMOSI LÁSZLÓ,
SZAKÁLY SÁNDOR, SZÁSZ ZOLTÁN,
VARGA ZSUZSANNA

A szerkesztőség elektromos postája: tortenelmiszemle@btk.mta.hu

TARTALOMJEGYZÉK

TANULMÁNYOK

Goda Károly: „Ecce panis angelorum”. A középkori bécsi és budai úrnapok és körmenetek közép-európai kitekintésben	183
Tusor Péter: A primás, a bán és a bécsi udvar (1663–1664)	219
Völgyesi Orsolya: Szalay László nemzedéke Kőlcsey vonzásában	251

MŰHELY

Kovács Viktória: A leleszi premontreiek szalókai birtoklásának háttere	265
Buza János: A Dunába vetett vonópad. Adalék a Mohács előtti Magyarország pénzveréséhez	281
Kurucz György: Szövetségi érdek, protestáns szimpátia, katonai realitás: a Rákóczi-szabadságharc és az angol közvetítés	299
Varga Bálint: A barbár múlt és a nemzeti dicsőség	319
Miroslav Michela: „A haza legyen minden gyermekének hazája”. A Szent István-kultusz reprezentációi Szlovákiában a két világháború közötti időszakban	333

BUZA JÁNOS

A Dunába vetett vonópad

Adalék a Mohács előtti Magyarország pénzveréséhez*

A vonópad és a II. Lajos-kori *nova moneta*

A Dunába vetett vonópad története a neves humanista és könyvgyűjtő,¹ illetve bányászati szakértő és utazó,² Hans Dernschwam emlékirata nyomán vált ismertté a történeti irodalomban. Dernschwam memoárját Johann Christian Engel adta ki elsőként a 18. század végén.³ Igényesen, jegyzetekkel ellátva Peter Ratkoš jelentette meg a múlt század közepén,⁴ magyarul pedig gyűjteményes kötetben, rangjához illő bevezetővel és jegyzetapparátussal Tardy Lajos fordításában látott napvilágot 1984-ben.⁵

* A tanulmány a „Numizmatika és a társtudományok IX.” c. szegedi konferencián, 2011. október 5-én elhangzott előadás jegyzetekkel ellátott változata.

1 *Berlász Jenő*: Dernschwam János könyvtára. Akadémiai, Bp., 1964. (Az Országos Széchényi Könyvtár kiadványai 60.); *Hermann Zsuzsanna*: Hans Dernschwam könyvei között. Az Egyetemi Könyvtár Évkönyvei 4. (1968) 167–177.; *Magángyűjtemények Magyarországon*. I. 1551–1721. Könyvjegyzékek bibliográfiája. Szerk. Monok István. Szeged, 1981. Johannes Dernschwam neve helyet kapott a tízkötetes Magyarország története Zimányi Vera, ill. Péter Katalin által írott fejezeteiben. Magyarország története 1526–1686. Főszerk. Pach Zsigmond Pál, szerk. R. Várkonyi Ágnes. Akadémiai, Bp., 1985. 293., 578., 602., 1768., 1786–1787.

2 *Franz Babinger*: Hans Dernschwam's Leben und Wirken (1494–1568). In: Hans Dernschwam's Tagebuch einer Reise nach Konstantinopel und Kleinasien (1553/55). Nach der Urschrift im Fugger-Archiv herausgegeben und erläutert von Franz Babinger. Neudruck der 1. Auflage 1923 mit einem Nachwort von Roman Schnur. Duncker & Humblot, Berlin–München, 1986. XIII–XXX.; *Kurt Oberdorffer*: Dernschwam von Hradiczin, Hans. In: Neue Deutsche Biographie III. Duncker & Humblot, Berlin, 1957. 609. (Az útinapló modern német fordítása: Hans Dernschwam's Tagebuch einer Reise nach Konstantinopel und Kleinasien [1553/55]. Hrsg. von Franz Babinger. Ins Neuhochdeutsche übersetzt von Jörg Riecke. Duncker & Humblot, Berlin, 2014.)

3 Extract der Beschreibung des Mitternhauß, im Neusohl gelegen, durch Hansen Thurnschwamb, der Herrn Fugger gewesen Factorem daselbst, samt andern, was sich in der Kron Hungern zugetragen, geschrieben im Ein Thausend Fünfhundert drey und sechzigsten Jahr. *Johann Christian Engel*: Geschichte des Ungarischen Reichs und seiner Nebenländer. I. Gebauer, Halle, 1797. 190–209.

4 *Memoriál fuggerosvkého faktora Jána Dernschwama o banksobystrických baniach a feudálnych rozbrojoch v mnohonárodnostnom Uhorsku pred tureckou okupáciou*; In: *Peter Ratkoš*: Dokumenty k baníckemu povstaniu na Slovensku (1525–1526). Vyd. Slovenskej Akademie Vied, Bratislava, 1957. 453–476.

5 A besztercebányai középső-, másként kamaraházra vonatkozó, továbbá a Magyar Királyságban végbement egyéb események leírásának Hans Dernschwam, a Fugger urak egykori faktora által

Dernschwam *Zieh-Banck*nak nevezte a vonópadot, amellyel a pénzveréshez szükséges pengéket, lapkákat egyenletes vastagságúvá lehetett tenni, másként fogalmazva, az öntecsekből – az úgynevezett ezüst pogácsákból – pénzverésre alkalmas lemezeket lehetett előállítani.⁶

Bár Dernschwam leírása jól ismert, indokolt, hogy Tardy Lajos fordítása nyomán felidézzük a vonópadról szóló részeket: „Ahhoz, hogy a pénzverők a dénárt egyenlő súlyban tudják darabolni és készíteni, korábban és a Thurzó urak idejében is a lemezsávokat vasformán át kellett húzniuk, miként azt az aranyművesek és dróthúzóknak teszik. Ezt a vonópadot a körmöciek Böheim Bernát idejében az ő jóváhagyásával félretették, aki kamaragróf volt és szintén pénzverő. Mikor Lajos király korában a négy latos pénzeket verték és Németföldről Körmöcre és Budára hozták a pénzverőket, ezek a német pénzverők kézből darabolták a lemezsávokat és egyenlőtlen dénárokat készítettek. A körmöci dénároknak azonban egyenlők voltak, mivel a lemezsávokat előzőleg a vasformán áthúzták, és az öreg Thurzó és Fugger urak rendet tartottak. Amikor a német pénzverők nem vertek olyan tiszta dénárokat, mint a körmöci pénzverők, a vonópadot csalópadnak nevezték, és amikor a körmöci pénzverők ismét hazatértek, a vonópadot Esztergomnál a Dunába dobták, tehát azóta egyenlőtlen pénzeket készítettek, mivel kézből akarták a dénárt darabolni, miként a német pénzverők; Németországban ugyanis nagy pénzek vannak, és aprópénzeiket a napi kiadásokra kevés gonddal készítik a kisemberek részére, amint ez meg is látszik a bécsi és más pfennigeken. Magyarországon azonban mindenkor jó ezüstpénz volt. Ezért – mint már említettük – ezt gondosan verték gazdagnak, szegénynek, kereskedőknek és egyszerű embereknek egyaránt. Azonkívül Magyarország egyes társországaiban is kizárólag a magyar pénz forgott, ezért a pénz olyan súlyban készült, hogy azt senki se kifogásolhassa, és mindenkinek megfeleljen.”

Dernschwam néhány mondattal később – pénzverési, pénzforgalmi fejtegetéseit követően – ismét megemlíti a vonópadot, vélekedése és híradása nemcsak tárgyi, hanem személyi elemei miatt is figyelemre méltó: „A pénzverők korábban filléreket is verettek, hogy növeljék a darabszámot, és több legyen a hasznuk, mint a dénárokon; ezt sem szabad engedélyezni. S a pénzverőknek volt egy Eischler György nevű polgárunk, akinek heti két forintot adtak, hogy ügyeiket képviselje a királyi udvarnál és ott dolgaikról tárgyaljon. Ha viszont a pénzverést legalábbis részben reformálni akarják, akkor a pénzverőket ismét kötelezzék a vonópad használatára, noha éppen ők lépnek fel ellene az udvarnál.”⁷

készített kivonata 1563. In: *Hans Dernschwam: Erdély – Besztercebánya – Törökországi útinapló.* Közreadja Tardy Lajos. Európa, Bp., 1984. 107–133.

6 Engel, J. C.: i. m. (3. jz.) 207–208.; *Dernschwam, H.:* i. m. (5. jz.) 131.

7 Az idézet utolsó mondata Tardy Lajos fordításában a következő: „Mivel meg akarják részben reformálni a pénzverést, újra a vonópadot követelik, s azért lépnek fel az udvarnál.” *Dernschwam, H.:* i. m. (5. jz.) 132. Az első kiadás német nyelvű szövege a következő: „aber wenn man zum theill die Müntzer reformieren will, so soll man ihnen wieder die Zieh-Banck auferlegen, darum sie gegen Hof ziehen werden.” Engel, J. C.: i. m. (3. jz.) 208. Azaz magyarul: „De ha a pénzverést részben meg akarják reformálni, akkor a vonópadot újból fel kell állítaniuk, e miatt pedig az udvarhoz fognak fordulni.” Az eredeti szövegből egyértelműen kiténik, hogy a körmöci pénzverők

Az idézett szöveg két utolsó részmondata nem hagy kétséget afelől, hogy a körmöci pénzverők ellenszenvvel viseltettek a vonópadnak – talán helyesebben nyújtópadnak, nyújtóműnek⁸ – nevezhető gépi berendezéssel szemben, s így már nem meglepő, hogy mélyre süllyesztve – a Dunába vetve – szabadultak meg tőle.

Günther Probszt – Hans Dernschwam megbízhatóságát hangsúlyozó közleményét⁹ követően – kérdőjelet tett a vonópad Dunába vetése kapcsán, de fenntartásának okát nem világította meg.¹⁰ Huszár Lajos viszont alig később Dernschwam nyomán – helyenként szó szerinti fordítással – részletesen ismertette az általa vonóasztalnak nevezett szerkezet Dunába dobását, s „Bertrand Behem” kamaragróf és Georg Eischler nevét ugyancsak megemlíttette.¹¹

Hans Dernschwam természetesnek vette a vonópad körmöcbányai alkalmazását, tudósítása nem hagy kétséget afelől, hogy a vonópad a „Thurzó urak idejében”, közelebről a *nova moneta* nagy mennyiségű előállításának éveiben, azaz 1521–1525 között használatban volt, s rövid ideig a budai verdében is üzemeltették.¹²

Ján Horák kissé korábbra tette a vonópad alkalmazását, azt azonban bizonyítottan vélte, hogy a pénzverés céljára előállított lemezeket vízikerek-meghajtással hengerelték. Az 1519. évi adóösszeírásba felvett *Jörg Zainer* és *Lenhart Zainzieher* neve nyomán bizonyítékát látta annak, hogy Körmöcbányán lemez-

nem a vonópad alkalmazásának ismételt bevezetését, hanem használatának elvetését tartották kívánatosnak. Dernschwam szövegének értelmezésében Prof. Dr. Hubert Emmerig (Institut für Numismatik und Geldgeschichte, Universität Wien) volt segítségemre, Prof. Dr. Meyer Dietmar pedig – eléggé alig méltányolhatóan – a szöveg fordítását több változatban bocsátotta rendelkezésemre; ez alkalommal is köszönet segítségükért.

8 A 'Streckwerk', illetve 'Ziehwerk' főnevek értelmezésére: *Hubert Emmerig*: Glossar zu Münztechnik und Münzverwaltung in Spätmittelalter und früher Neuzeit. Zum frühneuhochdeutschen Wortschatz in ausgewählten Quellen (14. bis 17. Jahrhundert.). Hrsg. Reiner Cunz. Cramer, Braunschweig, 2006. (Abhandlungen der Braunschweigischen Wissenschaftlichen Gesellschaft 55.) 171., 196.

9 *Günther Probszt*: Zum ungarischen Münzwesen des 16. Jahrhunderts. Mitteilungen der Österreichischen Numismatischen Gesellschaft 8. (1953) 25.

10 *Uő*: Das deutsche Element im Personal der niederungarischen Bergstädte. Oldenbourg, München, 1958. 30.

11 *Huszár Lajos*: A budai pénzverés története. Akadémiai, Bp., 1958. 107. Szakmai szempontból és a fordítási feladat súlyának érzékeltetése céljából indokoltnak tartom Dernschwam szövegének idézését úgy, ahogyan azt Huszár Lajos ültette át magyar nyelvre: „Mely vonóasztalt (Zieh-Panck) a körmöciek most Behem Bernhard korában, aki maga is pénzverő és kamaragróf volt, mellőzik, annak oka a következő. Amikor Lajos király korában a négy latos pénzt verték és Németországból hoztak pénzverőket Körmöcre és Budára, a német pénzverők kézzel darabolták a pengét és egyenlőtlen dénárokat készítettek. Ezzel szemben a körmöci dénárook egységesek voltak, mint-hogy ezek pengéjét előbb vason végighúzták, és a régi Thurzó- és Fugger-féle rendelkezéseket betartották. Miután a német pénzverők nem tudtak olyan szabályos dénárokat verni, mint a körmöciek, a vonóasztalt »Schelmbanck« néven emlegették. Amikor a körmöci pénzverők Budáról megint hazamentek, a vonóasztalt a Dunába dobták, s azóta ők is egyenlőtlen pénzt készítettek, mivel kézzel darabolták a dénárokat, mint a német pénzverők.”

12 *Gyula L.*: i. m. (11. jz.) 105–114.; *Kubinyi András*: A Jagellók uralkodása. In: *Engel Pál–Kristó Gyula–Kubinyi András*: Magyarország története 1301–1526. Osiris, Bp., 1998. 377., 388., 418–419.

hengerlésre alkalmas berendezést működtettek.¹³ Felvonultatta a *Münstsamts – Streckwerk*, továbbá a *Silberstreckwerk – Munstsamts-Hammer*, illetve *Eisenhammer – Ziehwerk* összetett szavakat és szókapcsolatokat, amelyek kétségtelenül figyelemre méltóak, mert az általa ismertetett területi elhelyezkedésük és a vízi erő hasznosítása között szoros lehetett az összefüggés.¹⁴ Álláspontjának további bizonyítékként idézte Mária királyné 1540. évi utasítását, aki a Német-római Birodalom verdéiben elterjedt *Reckhenpannckh* nyomán parancsolta meg a magyarországi alkamaragrófoknak a gépi berendezés használatát. Horák érvelésében ugyanitt kapott helyet – mint további bizonyíték – Dernschwam idézett tudósítása a *Ziehbänk* Dunába vetéséről.¹⁵ A későbbiekben a vonópad elsüllyesztését a növekvő drágasággal, az idegen – bécsi és kuttenbergi – pénzverők behívásával, a budai és a vi-segrádi pénzverés felújításával, valamint a – *hic et nunc* nehezen értelmezhető – feudális elnyomással indokolta. Horák szerint a vonópad elsüllyesztésében azoknak a körmöcbányai pénzverőknek a magatartása is szerepet játszott, akik szolidárisak voltak a beszercebányai bányászokkal.¹⁶

A körmöci pénzverde felszereltségének, gépesítettségének kérdése Štefan Kazimír gazdagon dokumentált munkájában ugyancsak helyet kapott.¹⁷ A pozsonyi Történettudományi Intézet kutatója Hans Dernschwam tudósításának ismeretében kérdőjelezte meg a vonópad folyamatos körmöcbányai működtetését, másként fogalmazva szembeszállt Ján Horák fentebbi vélekedésével. Kazimír a vonópadnak még a nyomát sem találta meg abban az igen részletes verdeleltárban, amelyik az 1548. esztendőből maradt fenn.¹⁸ A Zieh-, illetve Streckbänk hiánya – Kazimír szerint – arra enged következtetni, hogy Mária királyné 1540-ben kelt utasításának nem lett fogantaja, s valószínűsíthető, hogy elmaradt az investíció. A verde vezetői nem kaptak vagy nem nyitottak meg anyagi forrásokat a technikai fejlesztésre, a pénzverők pedig – a kedvezőtlen külföldi tapasztalatok ismeretében – bérük csökkentésétől félve nem óhajtották a gépesítést.

A fenti okfejtés ésszerűségéhez nem fér kétség, elgondolkoztató azonban Kazimír azon feltételezése, hogy a Dernschwam által említett „Zieh-Bänk” nem a pénzverde, hanem a pénzverők magántulajdona lett volna. Ő azzal érvelt elképzelése mellett, hogy a körmöciek másként nem merték volna a Dunába vetni a vonópadot; e ponton persze nyomós indíték kerestetik. Kellően megokolható válasz helyett álljon itt még az is, hogy Kazimír a pénzverők tulajdonában lévő henger-

13 *Ján Horák*: Mincovníctvo v Kremnici 1328–1945. In: *Kremnická štátna mincovňa 1328–1561–1961*. Vydavateľstvo Slovenského fondu výtvarných umení, Bratislava, 1962. 126. E ponton mondok köszönetet Gilányi István királyhelmecei tanár kollégámnak, aki a szlovák nyelvű szövegeket baráti szívből fordította le számomra.

14 *Horák, J.*: i. m. (13. jz.) 126–127.

15 Uo. 126.

16 Uo. 134.

17 *Štefan Kazimír–Jozef Hlinka*: *Kremnická mincovňa 1328–1978*. Osveta, Kremnica, 1978. 57–58.

18 *Štefan Kazimír*: *Inventár kremnickej mincovne z roku 1548*. Slovenská numizmatika 6. (1980) 209–218., ill. *Uő–Hlinka, J.*: i. m. (17. jz.) 46–48.

műre következtetett egy 1535. évi jelentésből, amely szerint a verdében vonóasztalon húzták át a lemezeket. Szerinte 5 évvel később Mária királyné – tegyük hozzá: többek között – éppen azért szorgalmaztatta a vonópadok jövőbeni használatát, mert olyanok nem voltak a verde tulajdonában.

Véleményem szerint nagy a valószínűsége annak, hogy a körmőciek által használt és Budára is elvitt vonópadot nem a helyi pénzverők állították üzembe, hanem tőkeerős vállalkozó, illetve vállalkozók készítették el. Ha a körmőci pénzverők saját fejlesztésű hengerművel rendelkeztek volna, akkor nehezen lenne érthető az az ellenszenv, amelyik a Dunába vettette velük a gépi berendezést, s Budára küldött udvari megbízottjuk révén sem ágáltak volna a vonópad használata ellen. Továbbá, ha a körmőci verde pénzverői nem a vonópad alkalmazása ellen léptek volna fel, akkor Hans Dernschwam – a Fuggerek egykori odaadó híve, még korábban a Thurzók alkalmazottja – nem tartotta volna szükségesnek azt, hogy a későbbiekben kívánatos pénzreform során szorítsák rá a pénzverőket a vonópad használatára. A vonópad Dunába dobásának okát nem helyi, hanem igencsak távolabbi forrás nyomán vélem feltárhatónak.

A Német-római Birodalom pénzverésének rendezése céljából számos javaslat született az idők folyamán, egyiküket Christoph Fürer nürnbergi patrícius véglegesítette az 1523. esztendő végén,¹⁹ s néhány eleme 1524-ben gróf Albrecht Mansfeld közvetítésével jutott el György szász fejedelemhez Drezdába.²⁰ A javaslat az ezüst árának az emelését, a veretlen ezüst kivitelének tilalmát, a teljes ezüstmennyiség pénzvézését, s a finom ezüstből – szó szerint a színezüstből – való pénzverést szorgalmazta. Fürer és Albrecht gróf személyes találkozásánál eshetett szó arról a – jelen esetben kulcsfontosságú – részletről, hogy a pénz előállításánál Szászországban is vonópadot használjanak, „paddal dolgozzanak úgy, ahogyan Magyarországon szokásos, [...] mert a paddal két legény annyit teljesíthetne, mint amennyit egyébként hat vagy nyolc”. Színezüst felhasználása esetén a szükséges nyersanyag mennyiségét és az anyag tényleges veszteségét, a vonópad alkalmazásával pedig a termelés költségét lehetett volna csökkenteni.²¹ Arra, hogy a pénzveréshez szükséges lapkák, helyesebben lemezek vagy pengék így egyenletesebb vastagságúak lettek volna, mint kalapácsos technikával, a közölt részletekben nincs utalás. Igen valószínű, hogy a Szászországban 1524-ben említett vonópad előnyeivel és hátrányaival a körmőci pénzverők is tisztában voltak. Kazimír nyo-

19 Az 1523. december 30-án befejezett javaslat kivonatolt ismertetése, ill. teljes szövege a függelékben: *Johann Kamann*: Der Nürnberger Patrizier Christoph Fürer der Ältere und seine Denkwürdigkeiten 1479–1537. Mitteilungen des Vereins für Geschichte der Stadt Nürnberg 28. (1928) 261–262., ill. 292–298.

20 *Wilhelm Pückert*: Das Münzwesen Sachsens 1518–1545 nach handschriftlichen Quellen. Giesecke & Devrient, Leipzig, 1862. 68–70.

21 „Endlich war der Vorschlag, »eitel Silbermünze«, d.h. ohne absichtlichen Zusatz zu schlagen, und zwar »über die Bank, wie man in Ungarn pflegt zu thun«, wobei theils die Kosten sich verringerten, insofern nicht bloss die von der Mischung herrührenden ganz in Wegfall kämen, sondern auch infolge minderen Abgangs an Silber und weil man über die Bank mit zwei Gesellen alsviel arbeiten könne als sonst mit sechs bis acht.” *Pückert, W.*: i. m. (20. jz.) 69–70.

mán nem vethető el teljesen a bércsökkenéstől való félelmük, nagyobb a valószínűsége azonban annak, hogy az állásukért még jobban aggódtak, hiszen a gépi berendezés üzembe helyezését követően lényegesen kevesebb munkáskézre lett volna szükség.

Az 1523-ban megfogalmazott, igen szűk körben azonban csak 1524-től ismert javaslat részleteit Wilhelm Pückert drezdai levéltári források nyomán 1862-ben közölte. Kutatási eredményei – Fűrér tervének ismertetésével – helyet kaptak Rudolf Geyer 1928-ban megjelent mértékadó tanulmányában. Geyer nem tartotta valószínűtlennek, hogy a magyarországi példa nyomán Fűrér által javasolt „Bank” *Reckbank* volt.²²

Rockhenpanckh néven a vonópad már a régebbi osztrák értekezésekben is felbukkant. Friedrich Kenner 1898-ban tartott előadása szerint Ferdinánd főherceg 1523-ban parancsolta meg azt, hogy a Magyarországon és Lengyelországban már bevált nyújtóművet mind a halli, mind a bécsi pénzverdében alkalmazzák.²³ Ekkor került bele a szakirodalomba a magyarországi mellett a vonópad lengyelországi alkalmazása. A későbbiekben Friedrich Schrötter a nyújtás műveletén belül tért ki a magyar és lengyel földön már üzembe helyezett Rockhenpanckhra, majd 1930-ban kiadott kiváló kézikönyvében „Reckbank” címszó alatt olvashatunk a vonópadról, amelynek termelékenységére azonban nem tért ki.²⁴ Pückert és Geyer fentebb említett kutatási eredményeit a halli pénzverde monográfusai viszont hasznosították, illetve némi túlzással úgy fogalmaztak, hogy a lemezek előállítására szolgáló nyújtómű (Streckbank) Lengyelországban és főként Magyarországon már jócskán elterjedt.²⁵ Moser és Tursky illusztrációkkal és levéltári forrásokkal egyaránt gazdagon dokumentált művéből arra is fény derül, hogy Hallban nemcsak értesültek a vonópad alkalmazásáról, hanem az említett Streckbank in specie ugyancsak ismertté vált az Innsbruck melletti verdében, mert 1523-ban Bernhard Beheim hozzáértő magyarországi mesterekkel együtt elhozta Hallba. Így az ismét megnyitott halli pénzverdében 1523-ban már alkalmazták a vonópadot, amelyről – Pückert és Geyer nyomán – a monográfia főszövegében is helyet kapott a gépi eszköz háromszoros, esetleg négyszeres termelékenysége.²⁶

A Körmöcbányán alkalmazott és a hírhedt nova moneta tömeggyártása idején a budai pénzverdében ugyancsak üzemeltetett vonópaddal rövidebb idő alatt lehetett jobb minőségű lemezeket előállítani, mint a hagyományos módszerrel. A nyújtópad üzemeltetése mennyiségileg és minőségileg egyaránt előnyösebb volt a lapkák kalapácsos előállításánál. A nyújtópad előnyeinek egyike is elegendő lett volna

22 *Rudolf Geyer*: Die österreichische Münzordnung von 1524 und ihre Vorläufer. Numismatische Zeitschrift N. F. 21. (1928) 52.

23 *Friedrich Kenner*: Urkundliches zu den Prägungen der Kaiser Friedrich III. und Maximilian I. Numismatische Zeitschrift 30. (1899) 19.

24 *Friedrich von Schrötter*: Wörterbuch der Münzkunde. 2. Aufl. De Gruyter, Berlin, 1970. 553.

25 *Heinz Moser–Heinz Tursky*: Die Münzstätte Hall in Tirol. I. 1477–1665. Erhard, Innsbruck, 1977. 111.

26 Uo.

ahhoz, hogy a pénzverdék munkásait aggodalommal töltse el, a kettő együtt azonban már nyilvánvalóan meghaladta a kenyerüket féltő munkások tűrőképességét, ezért léptek fel ellene fizetett szószóló felfogásával a királyi udvarban, illetve – a géprombólók előfutáiraiként – ezért súllyesztették a Duna fenekére a nemkívánatos műszaki versenytársat. A körmöci pénzverők a városi előljáróság hatékony támogatásával sorra megghiúsították a gépi berendezések bevezetésére irányuló kísérleteket, a manuális módszer a krajcárverés kezdetéig fennmaradt. Kétségtelen jele ismert annak, hogy a kalapáccsal történő pénzverés kielégítette az adott kor igényeit nemcsak a Magyar Királyság területén, hanem nyugatabbra is.

A már többször említett Hallban a pénzverők a 16. század közepén megtagadták a váltópénzek verését, ekkor merült fel az a gondolat, hogy magyarországi pénzverőket kellene alkalmazni. 1560-ban császári engedéllyel mentek a körmőciek Tirolba, ahonnan az 1562. esztendő elején térhettek vissza családotul. Fizetésüket körmöci bérüknek megfelelően állapították meg. Hallban „magyar” pénzverőknek nevezték őket, de nevük ismeretében – minden valószínűség szerint – német anyanyelvű magyarországi lakosok voltak. A tiroli pénzverés történetének rövid epizódja a körmöci szakemberek alkalmazása; az azonban kétségtelen, hogy hagyományos technikájú ténykedésük nyomán fellendült a váltópénzek addig akadozó előállítására.²⁷

Mária királyné 1540. évi utasítására visszatérve cáfolható a közölt irat azon mondata, amelyik a „Reckhenpannckh” birodalmi elterjedtségére utal. A régebbi²⁸ és a legújabb²⁹ szakirodalom álláspontja egybehangzó e tekintetben, a vonópadok számottevő terjedése csaknem egy századdal később, a „Kipper- und Wipperzeit” viharainak elültével következett be.

Mint fentebb szó esett róla, vita tárgyává vált a „Zieh-Banck” termelésbe állítójának, illetve tulajdonosának kiléte. Addig, amíg hitelt érdemlő dokumentum erre nézve nem kerül elő, csupán hipotézisekre szorítkozhatunk. Igen nagy valószínűséggel vethető el az a vélekedés, mely szerint a „Zieh-Banck” tulajdonosai a körmöci pénzverők lettek volna. Sokkal nagyobb a lehetősége annak, hogy a kezdetleges gépi eszköz előállítására és alkalmaztatására a Fugger–Thurzó-társuláshoz köthető. Közismert, hogy a cég kellő mennyiségű tőkével rendelkezett, és a Thurzóknak köszönhetően a szaktudás sem hiányzott. A 16. század elején két Thurzó – János és György, apa és fia – Nagybányán a vonópadnál összehasonlíthatatlanul bonyolultabb, nagy teljesítményű vízkiemelő berendezést, bórzsákos szivattyúművet helyezett üzembe, amely vízmeghajtással működött, és olyan termelési rendszert alakítottak ki, amely úttörő megoldásnak számított az európai bányaműve-

27 A Tirolba küldött körmöci pénzverők nevét megőrizték a források: Franz Pägkl, Paul Reigkher, Michael Treitmann, Martin Fischer és Michael Gall. *Moser, H.–Tursky, H.*: i. m. (25. jz.) 101–104.

28 *Schrötter, Fr.*: i. m. (24. jz.) 553.

29 *Emmerig, H.*: i. m. (8. jz.) 24.; *Helmut Kahnt*: Das große Münzlexikon von A bis Z. Anhang: Währungen der Welt. Gietl, Regenstauf, 2005. 304., 381.

lésben.³⁰ A vonópad Mohács előtti múltját fürkészve azért is a Thurzó család javára billen a mérleg nyelve, mert az eszköz használatának előnyeit, illetve a Thurzók pénzverés terén tanúsított szakmai igényességét Dernschwam szorosán összekapcsolta, miként az a bevezetőben olvasott idézetből kiviláglik.

E ponton természetesen nem feledkezhetünk meg Štefan Kazimír felvetéséről, nevezetesen arról, hogy az intézmény, illetve a bérlő-vállalkozók tulajdonában lévő vonópadot a pénzverők nem merték volna a Dunába vetni. Rendezett viszonyok közepette nyilván így lett volna, a Mohács előtti Magyarországon azonban áldatlan állapotok uralkodtak, s a Kőrmöcre igyekvő pénzverőknek tudomásuk lehetett a Fugger–Thurzó-vállalkozás ingatagga vált helyzetéről. Bernhard Beheim kamaragrófi kinevezése ugyancsak a változásokat tudatosíthatta. Biztos és egyértelmű álláspontra helyezkedni – ismereteink jelen szintjén – igen nehéz és kockázatos lenne, így a további kutatásokra, az idővel felbukkanó újabb forrásokra kell hagyatkoznunk.

Bár nyitott kérdésekben nem szűkölködünk, röviden ki kell térnünk arra, hogyan szerezhett tudomást a nürnbergi Christoph Fürer a Magyarországon alkalmazott vonópadról. A réz- és az ezüstműveletben tulajdonosként és nagykereskedőként egyaránt érdekelt Fürer a pénzverés iránt is különös figyelmet tanúsított. Annak azonban halvány nyoma sincs, hogy Magyarországon járt volna. Értesülhetett viszont Fürer Tirolból, mivel – mint fentebb szó esett róla – Bernhard Beheim hozzáértő pénzverőkkel együtt Hallba vitte a vonópadot. Néhány hónappal a vonópad tirolai bemutatása után Hans Beheim halli pénzverőmester, a már többször említett Bernhard Beheim egyik öccse, szolgálati úton járt Nürnbergben, így nem kizárt, hogy ő adott hírt a termelékeny gépi berendezés alkalmazásáról.³¹ Megnyugtató választ e téren is a jövőbeni kutatásoktól várhatunk.

Kitekintés a kőrmöci pénzverés gépesítésére

A vonópad elsüllyesztését követően Kőrmöcbányán a kézműves jellegű pénzverésről a gépesített előállításra való áttérést legközelebb 1565-ben kísérelték meg, de az ejtőműves (*Fallwerk*) pénzverés nem ment át a gyakorlatba.³² A hengeres pénznyomó gép állítólagos³³ feltalálójaként egy bizonyos Christoph Heydek jelentkezett 1573-ban a Szepesi Kamaránál, s bár a főkamaragróf támogatatta

30 *Paulinyi Oszkár*: A bányavíz leküzdése érdekében létesített első tározómedencék és váltókerek. Bethlenfalvi Thurzó János és György kísérlete 1506–1513 között a nagybányai bányászat helyreállítására. In: *Uő: Gazdag föld – szegény ország. Tanulmányok a magyarországi bányaművelés múltjából*. Szerk. Buza János–Draskóczy István. Corvinus Egyetem–BKTE Alapítvány, Bp., 2005. (Gazdaság- és Társadalomtörténeti Kötetek 3.) 314–333.

31 *Geyer, R.*: i. m. (22. jz.) 49.; *Moser, H.–Tursky, H.*: i. m. (25. jz.) 52–53.

32 *Huszár Lajos*: Habsburg-házi királyok pénzei. Akadémiai, Bp., 1975. (Corpus nummorum Hungariae – Magyar Egyetemes Éremtár 3.) 55.

33 A 16. század második felében Európa-szerte bukkantak fel olyan pénzverőmesterek, akik a hengeres pénznyomó berendezések feltalálóiaként jelentkeztek, vö. *Martin Ulonska*: Die Prägetechniken der Stadt Straßburg und ihre Nutzbarkheit für die Datierung der Straßburger Münzen. In: *Beiträge zum 6. Österreichischen Numismatikertag 2014*. Haller Münz-Blätter 8. (2015) 241–245.

a technikai fejlesztés tervét, a korszerűsítési törekvést meghiúsította a privilégiumára hivatkozó város és a pénzverők ellenállása.³⁴ Heydek – állítólag – a Szepeesi Kamarától a kassai verde vezetésére kapott megbízást, ahol a pénzbecsóri tisztet 1576-ig látta el.³⁵

Hans Vogler, aki – több társával együtt – már az 1560-as évek első felében a hengeres pénznyomó gépek tökéletesítésén fáradozott,³⁶ Miksa császárnak is felajánlotta találmányát azzal a céllal, hogy gépét állítsák fel a magyarországi bányavárosokhoz közeli verdékben.³⁷ A császár halála miatt nem került sor az eredetileg 1575-re tervezett üzembe helyezésre Körmöcbányán. Néhány évvel később – már Rudolf alatt – valósult meg a gépesítés; sikeres próbapéldányokat készítettek 1579-ben, de a város ellenállása miatt ekkor is meghiúsult a hengeres pénznyomó gép tartós működtetése.³⁸ A sorozatos kudarcot látva Hag főkamagróf Selmecbányára vitette át a pénzverdét 1598-ban, ahonnan a körmöciek a következő évben csak Mátyás főherceg segítségével tudták visszaszállíttatni a verdét.³⁹

A gépi berendezéssel üzemelő verdéket tekintve csak Nagybányán értek el számottevő sikert a 16. század végén. A Szepesi Kamara támogatását élvező, kiváló szervezőkészséggel megáldott Felizian von Herberstein 1578-ban tette meg az első lépéseket, hogy a nagybányai verde bérlője lehessen. Nemcsak a pénzverde bérletének megszerzése volt a célja, hanem a verde korszerűsítése, s ami még ennél is fontosabb, működési feltételeinek a lehető legszélesebb körű biztosítása is szándékában állt. Ennek érdekében korszerűsítette a Nagybánya környéki nemesérc-bányászatot, gondot fordított a tárnák víztelenítésére,⁴⁰ s az sem zárható ki, hogy emelte az ezüst felvásárlási árát, ugyanis tevékenységének eredményeként néhány év alatt – hozzávetőlegesen – több mint négyszeresére emelkedett a pénzverésre fordított ezüst mennyisége.⁴¹ A korszerű, vízi erővel működtetett, hengeres pénznyomó apparátust 1582-ben állították fel, s a következő év elejétől megkezdődött a technikailag kifogástalan, a későbbiekben – amikor a hányatott sorsú város

34 *Takáts Sándor*: A pénznyomás feltalálása és alkalmazása Magyarországon. *Magyar Gazdaságtörténelmi Szemle* 6. (1899) 149–150.; *Huszár L.*: Habsburg-házi i. m. (32. jz.) 55.

35 Bécsbe küldött arany- és ezüstpénzeivel nem aratott sikert 1574-ben. *Huszár L.*: Habsburg-házi i. m. (32. jz.) 61. Az 1580-as évek végén, ill. az 1590-es évek elején egy bizonyos Christof Haid Tirolban tevékenykedett, s 1591-ben az ensisheimi verde vezetésével bízták meg. *Moser, H.–Tursky, H.*: i. m. (25. jz.) 332–333. A két név hasonlósága természetesen nem jelenti a két személy azonosságát, továbbá az is kétséges, hogy – a magát feltalálónak nevező – Heydek volt-e valóban a kassai verde vezetője, ugyanis *Herdeck*, ill. *Harderick* olvasatú névváltozatra is van példa, vö. *Gustav Gündisch*: Geschichte der Münzstätte Nagybánya in habsburgischer Zeit (1530–1828). *Numismatische Zeitschrift* 25. (1932) 71.

36 *Moser, H.–Tursky, H.*: i. m. (25. jz.) 113. és passim.

37 Uo. 138.

38 *Johann Newald*: Das österreichische Münzwesen unter den Kaisern Maximilian II. Rudolph II. und Matthias. Kubasta & Voigt, Wien, 1885. 290–292., 327.

39 Arra nincs egyértelmű bizonyíték, hogy Selmecbányán K – B jegyű tallérokat állítottak volna elő a hengeres berendezéssel. *Huszár L.*: Habsburg-házi i. m. (32. jz.) 55., 57.

40 *Gündisch, G.*: i. m. (35. jz.) 73.

41 Uo. 86.

az Erdélyi Fejedelemség fennhatósága alá tartozott – jellegzetesen erdélyi karakterű tallérok kibocsátása.⁴²

Az 1620-as évek elején tomboló infláció előtt, alatt és után Magyarországtól nyugatabbra több helyütt terjedt a hengeres pénznyomó gépek alkalmazása. Bécs földrajzi közelsége és az ottani verdében, 1622 nyaratól néhány évig üzemelő hengermű⁴³ példája nyomán feltételezhető, hogy az 1623-ban létesített és rövid ideig működő pozsonyi verdét⁴⁴ is gépi berendezéssel üzemeltették. Körmöcbányán, az ország legjelentősebb verdéjében a 17. század közepén is rendelkezésre álltak a gépek, csupán a hozzájuk értő személyzet hiányzott, a krajcárértékű pénzeket viszont már hengeres pénznyomó gépekkel állították elő.⁴⁵

A török kori Magyarország, illetve az Erdélyi Fejedelemség pénzverésére technikai és üzemszervezeti szempontból az ötvösök alkalmi kézműves tevékenysége mellett a bérleti rendszer keretében működő, illetve közvetlen pénzügyigazgatási (kamarai) felügyelet alatt álló hagyományos, kézműves pénzverés, valamint a gépi technika kezdeti alkalmazása hosszú ideig egyaránt jellemző volt. A részekre szakított Magyarország Habsburg fennhatóság alatti verdéinek jól jövedelmező emissziós tevékenysége birodalmi szinten is kiemelkedő fontosságúnak bizonyult.⁴⁶ A kibocsátott ezüstpénz zömét hagyományos módon – kalapáccsal – verték, a hengeres pénznyomó gépek produktumai csak az 1660-as évektől szorították háttérbe a tradicionális vereteket,⁴⁷ de a dukátok esetében 1679-től ismét a kalapácsot kellett előnyben részesíteni.⁴⁸

E rövid kitekintés zárásaként álljon itt csupán annyi, hogy Nyugat-Európában – főként Franciaországban és Angliában – a 17. század közepétől korszerűsítették a pénzek előállítását, de a hagyományos módszerek ott sem tűntek el mindenütt

42 Uo. 74.; *Huszár Lajos*: Bethlen Gábor pénzei. Erdélyi Magyar Tudományos Intézet, Kolozsvár, 1945. 70–72.; *Uő*: Az Erdélyi Fejedelemség pénzverése. Akadémiai, Bp., 1995. 22–23.

43 A *Walzmaschine* nevű berendezésre utaló adat kelte 1622. augusztus 9. Ára is ismert: „dass neuaufgerichtete Münz-Truckwerckh welches 2500 fl. gekostet”. *Johann Newald*: Die lange Münze in Österreich. Ein Beitrag zur österreichischen Finanz- und Münzgeschichte. Numismatische Zeitschrift 13. (1881) 114. Bécsben – Prágához hasonlóan – a Kipperzeit után visszatértek a hagyományos pénzveréshez. *Uő*: Beiträge zur Geschichte des österreichischen Münzwesens während der Zeit von 1622 bis 1650. Blätter des Vereines für Landeskunde von Niederösterreich N. F. 16. (1882) 139.

44 *Günther Probst*: Österreichische Münz- und Geldgeschichte von den Anfängen bis 1918. 2. Aufl. Böhlau, Wien–Köln–Graz, 1983. 441–442.; *Huszár L.*: Habsburg-házi i. m. (32. jz.) 63–64.

45 „Zu dieser vollkommener Einrichtung müsste ein guter Werkmeister herein gesendet werden.” – 1658. júl. 31., idézi: *Horák, J.*: i. m. (13. jz.) 127.

46 Az 1679–1682-es számadások szerint a kincstár az elmúlt 10 év alatt éves átlagban csaknem 320 000 forint nyereségre tett szert. *Péché Antal*: Alsó Magyarország bányamivelésének története. I–III. Bp., 1967. III/2. 575–576.

47 *Greisiger Róbert*: A magyar pénz és pénzverés kifejlődésének vázlatos története. Körmöcbánya főbányaváros múltja és jelene, bányászata és a magyar pénzverés története. Bp., 1909. 66.

48 „A dukátokat ismét kalapáccsal kell verni, mint régebben, mert a sajtó alatt nem veretnek ki szépen.” *Péché A.*: i. m. (46. jz.) III/2. 575.

egyik napról a másikra.⁴⁹ A gazdaságilag igencsak fejlett,⁵⁰ továbbá jelentős nemesfém- és pénzkereskedelmet folytató⁵¹ Hollandiában – részben az olcsó vízi energia hiánya, részben a pénzverők ellenállása miatt – csak az 1670-es évektől hagytak fel a hagyományos pénzveréssel.⁵²

Három életrajzi vázlat

Néhány szóban meg kell emlékezni a gyakrabban említett és a vonópad alkalmazásáról kulcsfontosságú adatokat feljegyző kortársakról, illetve a vonópadot Körmöcbányáról az Innsbruck melletti Hallba vitető szakemberről.

Hans Dernschwam (Brüx [Most, Csehország], 1494. március 24.–Körmöcbánya, 1568). Legrészletesebb magyar nyelvű életrajza Tardy Lajos említett kötetében olvasható.⁵³ Dernschwam életútjának néhány kiemelt állomása álljon itt csupán. Egyetemi tanulmányait Bécsben és Lipszében folytatta 1507–1510 között, majd hosszabb időt töltött Rómában. Taurinus János társaságában érkezett Budára. Rövid ideig Bakócz Tamás, majd Balbi Jeromos pozsonyi prépost szolgálatában állt. Nagybányán a Thurzók,⁵⁴ utána a Fuggerek alkalmazottja lett Budán, 1525-ben már könyvelő volt, majd Besztercebányára került,⁵⁵ s 1549-ig odaadó hűséggel szolgálta augsburgi urait. A könyvei között töltött esztendőket követően – formailag saját költségére, de nem kizárt, hogy a Fugger-ház ösztönzésére⁵⁶ – csatlakozott az Oszmán Birodalomba küldött Verancsics Antal követ kíséretéhez. Ekkor keletkezett 1553–1555 közötti útinaplója, az egyik legértékesebb Törökországról szóló leírás.⁵⁷

A nagy utazást követően Dernschwam kamarai szolgálatba lépett, rangos beosztást kapott, 1558–1567 között *Oberzimeter* (főaranyváltó mester) lett. Ebben a minőségben kezdte meg a vonópadról szóló részletet is tartalmazó emlékiratának

49 *Wolfgang Heß–Dietrich O. Klose: Vom Taler zum Dolar. Staatliche Münzsammlung, München, 1986. 83.*

50 *Herman Van der Wee: Die Niederlande 1350–1650. In: Handbuch der europäischen Wirtschafts- und Sozialgeschichte. III. Hrsg. Herman Kellenbenz et al. Klett-Cotta, Stuttgart, 1986. 564–607.*

51 *Artur Attman: Dutch Enterprise in the World Bullion Trade 1550–1800. Kungl. Vetenskaps- och Vitterhets-Samhället, Göteborg, 1983. (Acta Regiae Societatis Scientiarum et Litterarum Gothoburgensis. Humaniora 23.)*

52 *John Porteous: Münzen. Geschichte und Bedeutung in Wirtschaft, Politik und Kultur. Ariel, Frankfurt a. M., 1970. 180.*

53 *Tardy Lajos: Egy éles szemű, hideg szívű krónikás a 16. századból. In: Dernschwam, H.: i. m. (5. jz.) 5–73.*

54 *Dernschwam visszaemlékezését idézve „Nagybányán verettem aranyat és ezüstöt, s ezeknek az érméknek egyik lapjára az »N«, a másik lapjára az »A«betűt verettem, ami Neustadtot (Nagybánya) és Alexius Thurzót, vagyis Thurzó Eleket jelenti”. Dernschwam, H.: i. m. (5. jz.) 133.*

55 *Az 1533 végén kelt nyilvántartás szerint Hans Dernschwam (Neusohl) éves fizetése 1640 forint (Gulden) volt. Ekkehard Westermann–Markus A. Denzel: Das Kaufmannsnotizbuch des Matthäus Schwarz aus Augsburg von 1548. Steiner, Stuttgart, 2011. (VSWG Beihefte 215.) 40.*

56 *Tardy L.: i. m. (53. jz.) 49–50.*

57 *Babinger, F.: i. m. (2. jz.) XIII–XXX.*

megírását. Visszaemlékezésének hitelességét néhány ponton megkérdőjelezték ugyan,⁵⁸ egyre több jel mutat azonban arra, hogy adatkezelésének pontossága nehezen vonható kétségbe. Dernschwam saját kezű könyvészeti feljegyzéseiről, műveltségéről és pontosságáról a legnagyobb elismeréssel írt könyvtárának hazai méltatója.⁵⁹ Törökországi útleírásának kiadója a kamarai szolgálatba lépett idős Dernschwamról mint „kínos lelkiismeretességű” személyről írt.⁶⁰ Paulinyi Oszkár, a rendkívül igényes magyar gazdaságtörténész pedig adatgyűjtésének kiválóságát hangsúlyozta.⁶¹

Dernschwam tárgyi leírásainak pontosságát ismételve⁶² természetesen nem téveszthető szem elől, hogy személyek és intézmények megítélésében a tárgyilagosság távolról sem jellemezte. Tardy Lajos megállapítását idézve: „Durvaságig menő szókimondása nem ritkaság e korban, de ő ezeket a határokat is jócskán túllépi. Gúnyolódásai céltábláinak megtalálásában kimeríthetetlenül leleményesnek bizonyul. [...] Dernschwam – humanistához nem méltó indulatai miatt – nagyon is megérdemli az »egyetemes gyűlölködő« jelzöt, s ezen csak keveset enyhít, ha sok mindenben igaza is volt.”⁶³

Bernhard Beheim (?–1547). Elsősorban a körmöci vonópad Tirolba vitetése és működtetésének bemutatása, másodsorban vezető tisztségviselői múltja miatt meg kell emlékezni Bernhard Beheim pénzverőmesterről, Miksa császár kedvelt alattvalójáról.⁶⁴ Olvasói tájékoztatást szolgáló tömör jellemzés szerint Bernhard Beheim „a tiroli Hallban működött, mint a pénzverde főnöke, szakmájának kiváló művelője, körmöci főkamagróf és zólyomi várkapitány, a hazai bányarendtartás újjászervezője. A bányászmozgalom leverésében az engedékenyebb vonalat képviselte. Családjának több tagja tevékenykedett a hazai bányaügyben.”⁶⁵

58 Az anyagiakban bővelkedő és fordulatos életvitelű Szerencsés (Fortunatus) Imre szerepéről és budai házának feldúlásáról Dernschwam szemtanúként számolt be. Leírása kapcsán vetette fel Wenzel óvatosan: „ha Turnschwambnak hitelt lehet adni [...]”. *Wenzel Gusztáv: A Fuggerek jelentősége Magyarország történetében.* MTA, Bp., 1882. (Értekezések a történelmi tudományok köréből X. 4.) 32. A hetvenes éveiben járó Dernschwam emlékezőtehetségének megbízhatósága kapcsán Kubinyi is szkeptikus volt. *Kubinyi András: Történelem és numizmatika.* In: *A numizmatika és a társtudományok IV.* Szerk. Torbágyi Melinda. Argumentum–Magyar Nemzeti Múzeum–Magyar Numizmatikai Társulat, [Bp., 2002.] 75–76.

59 *Berlász J.*: i. m. (1. jz.) 7–9.

60 *Babinger, F.*: i. m. (2. jz.) XXVI.

61 „Megbízhatóságát e tekintetben mi sem bizonyítja jobban, mint az ár-, mérték- illetőleg méret-adatok nagy száma, melyeknél inkább elhagyja a számadatokat, hogysen a valóságnak meg nem felelőt közöljön.” *Paulinyi Oszkár: Hans Dernschwam’s Tagebuch einer Reise nach Konstantinopel und Kleinasien.* Herausgegeben von Franz Babinger. [Ismeretetés.] Századok 59. (1925) 57.

62 Pontosságát korábban is igyekeztem bizonyítani: *Buza János: Hans Dernschwam 1555. évi számvetése és emlékiratának záró esztendeje.* Századok 139. (2005) 1025–1034., ill. *Uő: Der Quellenwert der Memoiren von Hans Dernschwam und die Zeit ihrer Entstehung (1563–1568).* Ungarn-Jahrbuch 30. (2009–2010) 159–167.

63 *Tardy L.*: i. m. (53. jz.) 57–58.

64 *Erich Egg: Die Münzen Kaisers Maximilians I.* Colins & Werkner, Innsbruck, 1969. 73.

65 *Dernschwam, H.*: i. m. (5. jz.) 521.

E kedvező Beheim-kép részben a 19. századi klasszikusok – Wenzel Gusztáv és Péch Antal – műveire,⁶⁶ részben Heckenast Gusztáv 20. századi tanulmányára⁶⁷ vezethető vissza. Időközben azonban megjelent Ernyey József írása, amelyben a „Cseh Bernát” vagy röviden csak „Bernát”, illetve – ironikus hangvétellel – „Bernát gróf” néven is említett Beheim szinte egy romantikus regény negatív hőisére emlékeztetett.⁶⁸ Eszerint Beheim nemcsak a pénzverők ellen lépett fel erőszakosan, hanem hivatali visszaélések sorát követte el, sőt még rokonát is megkárosította: „pert indított ellene néhai bátyja Hans özvegye is, Kőrmöcbányán pedig a vizsgálobiztosok leplezték le bűnös üzelmei sorát”.⁶⁹ Bernhard Beheim kategorikus elmarasztalásából testvéreinek is jutott,⁷⁰ a személyére szóló dehonesztáló végkövetkeztetés pedig máig hat a numizmatikai szakirodalomban.⁷¹ Az igencsak sötét tónusú hazai Beheim-képen nem változtatott az újabb osztrák numizmatikai irodalom árnyaltabb ábrázolása, illetve hazai keretek között csak a közelmúltban kaptak helyet azok a gazdagon dokumentált köztörténeti tanulmányok, amelyek megintgatták az ifjabb Bernhard Beheim elleni súlyos vádakat.⁷²

Az utolsó körmöci főkamagróf *Bernhard Beheim der Jüngere* néven ismert az osztrák numizmatikai szakirodalomban. Atyja – idősebb Bernhard Beheim – 25 évig állt a halli pénzverde élén, a nevét öröklő legidősebb fia 1506-ban már hivatalosan is segítette munkáját. Idősebb Bernard Beheim 1507-ben hunyt el, örökébe fia lépett, kinek pályája hamarosan emelkedni kezdett, s 1510-ben már Alsó-Ausz-

66 „Böheim e megszorult viszonyok közt oly körülményt és buzgóságot tanúsított, hogy a király elismerését is kiérdemelte.” *Wenzel Gusztáv: Magyarország bányászatának kritikai története.* MTA, Bp., 1880. 186., vö. még uo. 177., 287–290.; *Péch A.*: i. m. (46. jz.) I. 116.

67 *Heckenast Gusztáv: A besztercebányai bányászfelkelés (1525–1526).* Századok 86. (1952) 377., 383.

68 *Ernyey József: Kísérletek a körmöcbányai pénzverő áthelyezésére (1524–1640).* Numizmatikai Közlöny 25. (1926) 113–116.

69 Uo. 116. Megjegyzendő, hogy a rokoni per tárgyára nem történt utalás; Bernhard Beheim elsőszülött fú volt, így Hans nem lehetett a bátyja. A hivatkozott – 1540 nyarán indított – vizsgálat nemcsak Bernhard Beheim ellen irányult, elemzése önálló tanulmányt igényelne! Az „Instruktion der königlichen Wittwe Maria für ihre Kommissäre und Rätthe zur Reformirung des ungarischen Berg- und Münzwesens. Brüssel den 1. Juni 1540”, s a kiküldött bizottság jelentése eddig nem került elő, vö. *Franz Anton Schmidt: Chronologisch-systematische Sammlung der Berggesetze der Königreiche: Ungarn, Kroatien, Dalmatien, Slavonien und des Großfürstenthumes Siebenbürgen.* Wien, 1834. II/1. 121–144.

70 Bányászatunk múltjának kiváló kutatója a régebbi irodalom nyomán sorolta a gazdasági kalandorok közé a „Behaimokat”. *Paulinyi Oszkár: Adatok a körmöcbányai éremvésők és emlékérmek készítéséhez a XVI. század első feléből.* Numizmatikai Közlöny 48–49. (1949–1950) 39.

71 *Márton Gyöngyössi: Königin Maria und die Kremnitzer Münzprägung.* In: *Maria von Ungarn (1505–1558). Eine Renaissancefürstin.* Hrsg. Martina Fuchs–Orsolya Réthelyi. Aschendorff, Münster, 2007. 162–163., ill. „Beheim azonban nem váltotta be a hozzá fűzött reményeket, ha voltak egyáltalán ilyenek”. *Uő: A királyi Magyarország pénztörténete (1527–1608).* Martin Opitz, Bp., 2010. 22.

72 Alapos levéltári kutatásain kívül Gernot Heiss alább érintendő tanulmányait is hasznosította *Kenyeres István: A királyi és királynéi „magánbirtokok” a 16. században.* Századok 138. (2004) 1113., 1119., ill. *Uő: Verwaltung und Erträge von Königin Marias ungarischen Besitzungen in den Jahren 1522 bis 1548.* In: *Maria von Ungarn i. m. (71. jz.) 179–207.*

ria fő pénzverőmestere lett.⁷³ Az ifjabb Beheim jó szervezőképességgel, kellő rugalmassággal, az érmeügy terén átfogó ismeretekkel⁷⁴ rendelkezett, Miksa császár bízott szakértelmében, s Beheim bizonyított az 1510 nyarán elfogadott pénzrendelet végrehajtásával.⁷⁵

A halli pénzverde élén álló mester mellett egy írnok dolgozott, Beheim gyakori távolléte miatt 1512-ben ellenőrrel – a régies kifejezés szerint pénzbecsőrrel⁷⁶ – bővült az intézmény vezetése. Beheim szolgálati lakása egyben irodája, illetve a mesterségének gyakorlásához szükséges eszközökkel jól felszerelt műhelye volt.⁷⁷

Bernhard Beheim az uralkodó, II. Lajos sürgetésére vált meg Halltól, s indult el a belviszályok sújtotta, már-már „polgárháborús” hangulatú Magyarországra.⁷⁸ Körmöcbányán eleve nem arathatott sikert, mert a bányavárosiak az idegent látták benne, nemcsak ellenszenvvel, hanem leplezetlen gyűlölettel viseltettek iránta,⁷⁹ Budán pedig egyike volt azoknak, akiket a népharag fenyegetett,⁸⁰ s – mint fentebb láttuk – a beszercebányai megmozdulások képviselőivel is szembesülnie kellett.

Beheim nehéz körülmények között állta a sarat, naponta bizonyított „hű és hasznos szolgálataért” Mária királyné megjutalmazta,⁸¹ s hogy végül bukott tisztségviselőként tartották nyilván, az nem „bűnös üzelmei” miatt, hanem a Fuggerek sikeres ármánykodása révén következett be.⁸² (A halli verde élén álló Beheim és a Fuggerek között felhőtlen volt a kapcsolat, azonban Budán, Mária királyné szolgálatában – úrnőjéhez igazodva – Beheim is a Fuggerek ellenlábásává vált.)⁸³

73 Moser, H.–Tursky, H.: i. m. (25. jz.) 42–43.

74 Egg, E.: i. m. (64. jz.) 71., 74.

75 „Er [Kaiser Maximilian] berief dazu den Haller Münzmeister Bernhard Beheim d. J. einen fachkundigen Mann, der auch sein Möglichstes leistete.” Probszt, G.: Österreichische Münz- und Geldgeschichte i. m. (44. jz.) 379.

76 Münzmeister, Münzschreiber, illetve Münzwardein (a 'Wardeinamt' irányítója). Uo. 384.

77 Egg, E.: i. m. (64. jz.) 74.

78 Kubinyi András helyzetértékelése: Kubinyi A.: A Jagellók i. m. (12. jz.) 390. Korábbi posztjaira öccsei kerültek, Thomas Bécsben, Hans pedig Hallban lett utóda. Moser, H.–Tursky, H.: i. m. (25. jz.) 43., 56.

79 Krizskó Pál: A körmöci régi kamara és grófjai. MTA, Bp., 1880. (Értekezések a történelmi tudományok köréből VIII. 10.) 46.

80 1525 nyarán a Fuggerek budai háza után „a zsidókat, a zsidók utcáit és Böheim Bernátot fosztogaták”. Dernschwam, H.: i. m. (5. jz.) 123.

81 „Haben wir [...] betracht die getreuen vnd nützlichen dienst die vnns vnser Lieber getrewer Bernhart Beheim Camergrau auf der Kremnitz vndt hauptmann zum Altensohl teglich beweist [...]”. Péch A.: i. m. (46. jz.) I. 116.

82 „Gegen ihn hatten 1536 die Intrigen der Fugger Erfolg (gestützt auf ihren einstigen Faktor und nummehrigen Schatzmeister Marias in den Niederlanden Wolf Haller) und die Königin ließ 1537 bis 1539 gegen ihn Untersuchungen und einen Prozeß führen [...]”. Gernot Heiß: Politik und Ratgeber der Königin Maria von Ungarn in den Jahren 1521–1531. Mitteilungen des Instituts für österreichische Geschichtsforschung 82. (1974) 179.

83 Günther Probszt: Königin Maria und die niederungarischen Bergstädte. Zeitschrift für Ostforschung 15. (1966) 627. Újabban: Westermann, E.–Denzel, M.: i. m. (55. jz.) 199.

Figyelemre méltó, hogy Beheim szakértelmét a feltétlen Fugger-hűségéről ismert és fullánkosan író Dernschwam sem vonta kétségbe. A Bernhard Beheim el- leni per ismeretében,⁸⁴ továbbá annak tudatában, hogy Beheim menesztése után Mária királyné magyarországi jövedelmei nem nőttek, hanem csökkentek,⁸⁵ kívá- natos a régebbi és az újabb (természetesen nemcsak a magyar nyelvű!) szakiroda- lom tüzetes áttekintése és egy új – árny- és fényoldalra egyaránt ügyelő – Beheim- kép megrajzolása. Bővülő ismereteink jelen szintjén nem a bűnelkövető, hanem a kegyvesztett főkamagróf portréja valószínűsíthető.⁸⁶

Az ifjabb Bernhard Beheim sorsa nem egyedi, előtte és utána is volt példa arra, hogy sikeres – többnyire kereskedőkből lett – pénzemberek nyakába igazta- lan vádakot zúdítottak, vagy egyszemélyi felelőssé kívánták tenni őket, holott ese- tenként a bűnelkövetők között náluk rangosabbak is voltak. Néhány közismert példa álljon itt csupán: Jean d’Arc kortársa volt Jacques Coeur (1395–1456), akit vagyonekぼzással büntettek;⁸⁷ a tizenöt éves háború idején vált rágalmozottá a kiválóan felkészült „birodalmi fillérmester” Zacharias Geizkofler, akinek teljes re- habilítálására holta után került sor;⁸⁸ a hírhedt prágai konzorcium élén állt Hans de Witte (1583–1630), aki az ismétlődő vizsgálatok és üzleti ügyeinek megrendülése miatt lett öngyilkos.⁸⁹

Christoph Fürer der Ältere (1479–1537). A termelékeny vonópadról – „über die Bank [...] in Ungarn” – hírt adó idősebb Christoph Fürer tősgyökeres nürnber- gi patríciuscsalád sarjaként látta meg a napvilágot. Famíliája 1274-ig vezethette vissza eredetét,⁹⁰ illetve a „városi nemesség” tagjává vált idősebb Cristoph – nem kis túlzással – Nagy Károly udvarában kereste az ősi gyökereket.⁹¹ Anyai ágon az

84 A perre és a Fuggerek intrikájára bővebben ld. *Gernot Heiß*: Die ungarischen, böhmischen und österreichischen Besitzungen der Königin Maria (1505–1558) und ihre Verwaltung. I. Mitteilun- gen des Österreichischen Staatsarchivs 27. (1974) 61–100., különösen 83–90.

85 „[...] a királyné jövedelme igen megapadt, mióta Behem Bernát nem vezeti az ügyeket”. *Péché A.*: i. m. (46. jz.) I. 180.

86 Beheim öngazolásul összegyűjtött tekintélyes mennyiségű iratanyaga nem került elő. „Diese Nachricht läßt darauf schließen, daß B[eheim] in Ungnade gefallen sein dürfte.” *Probszt, G.*: Das deutsche Element i. m. (10. jz.) 30.

87 *Histoire de la France. II. Dynasties et révolutions, de 1348 à 1852.* Dir. George Duby. Larousse, Paris, 1971. 53–56., ill. *George Duby–Robert Mandrou*: A francia civilizáció ezer éve. Gondolat, Bp., 1975. 189., 242., 549.

88 *Johannes Müller Zacharias Geizkofler (1560–1617). Des Heiligen Römischen Reiches Pfennig- meister und oberster Proviantmeister im Königreich Ungarn.* Rohrer, Baden bei Wien, 1938. 63–64.

89 *Anton Ernstsberger*: Hans de Witte, Finanzmann Wallensteins. Steiner, Wiesbaden, 1954. 416–421.

90 *Kamann, J.*: i. m. (19. jz.) 253.

91 *Michael Diefenbacher*: Nürnberg – eine europäische Wirtschafts- und Geistesmetropol um 1500. <https://www-user.tu-chemnitz.de/~fna/07diefenbacher 4>.

előkelő patrícius Tucher családból⁹² származott, felesége – Katarina – pedig a még tehetősebb Imhoff család gyermeke volt.⁹³

Atyai támogatással Itáliában gyarapította kereskedelmi ismereteit, s 1497/1498-ban a rézbányászatban érdekelt „Arnstädter Gesellschaft” faktora lett.⁹⁴ Idővel Sigmund nevű fivérével együtt a társaság legjelentősebb tőkerészét birto-
kolta, majd 1524-től 12 éven át állt a társaság élén.⁹⁵

Sikeres gazdasági tevékenysége nyomán lett Nürnberg tanácsának tagja, élén-
ken érdeklődött a politikai és a katonai kérdések iránt, a fenyegető török veszély
aggodalommal töltötte el, kortársaihoz hasonlóan arra az álláspontra helyezkedett,
hogy a törököt nemcsak Magyarországról, hanem egész Európából ki kell űzni.⁹⁶
Erősen foglalkoztatták a hitélet kérdései, a lutheránussá vált nürnbergi patríciusok
többségétől eltérően megmaradt katolikusnak, vallási megfontolásból mondott le a
városi tanácstagságáról.⁹⁷ Christoph Fürer feljegyzései és emlékiratai számos terü-
leten forrásértékűek, mind a régebbi, mind az újabb történetírás merített belőlük;⁹⁸
például Schwaz réztermeléséről, a réz áráról és az európai rézpiacokról igen érté-
kes adatokat hagyott az utókorra.⁹⁹

Fürer – mint nagykereskedő és bányatulajdonos – a réz időnkénti értékesítési
nehézségeinek ismeretében gondolt arra az 1530-as években, hogy az árakat, a ter-
mék mennyiségét szabályozó kartellt, illetve Nürnbergben, Frankfurtban és Antwer-
penben lerakatokat, közös elárusítóhelyeket kellene létrehozni.¹⁰⁰ Kezdeményezését
a tőkeerősebb – ugyancsak nürnbergi – Jakob Welser hiúsította meg; Fürer előremu-
tató terve ennek ellenére helyet kapott az összegező európai gazdaságtörténetben.¹⁰¹

A birodalmi pénzügyek rendezését célzó javaslata ésszerű elemeket tartalma-
zott, megvalósításának azonban semmi esélye sem volt, mert a császári hatalom

92 A város vezetésében is rangos szerepet játszó családra újabban: *Michael Diefenbacher*: Fernhändler, Patrizier, Briefschreiber. Die Nürnberger Familie Tucher. In: Tucherbriefe. Eine Nürnberger Patrizierfamilie im 16. Jahrhundert. Hrsg. Michael Diefenbacher–Stefan Kley. [Kiállítási katalógus.] Schmidt, Neustadt an der Aisch, 2008. 9–10.

93 *Kamann, J.*: i. m. (19. jz.) 213., 220.

94 Uo. 217.

95 *Ekkehard Westermann*: Das Eislebener Garkupfer und seine Bedeutung für den europäischen Kupfermarkt 1460–1560. Böhlau, Köln–Wien, 1971. 123., 155.

96 „[...] nicht allein aus Ungarn, sondern aus ganz Europa [...]”. *Kamann, J.*: i. m. (19. jz.) 221., 235.

97 Uo. 255. Christoph Fürer gazdasági tevékenységét, üzleti és társadalmi kapcsolatait számos ponton érinti és értékeli *Lambert F. Peters*: Strategische Allianzen, Wirtschaftsstandort und Standortwettbewerb Nürnberg 1500–1625. Lang, Frankfurt a. M.–Berlin, 2005. 326., 419, 472–473., 494.

98 *G. W. K. Lochner*: Aus dem Leben Cristoff Fürers. In: *Uő*: Geschichtliche Studien. Campe, Nürnberg, 1836. (idézi *Westermann, E.*: i. m. [95. jz.] 279.), ill. *Walter Möllenberg*: Die Eroberung des Weltmarktes durch das mansfeldische Kupfer. Perthes, Gotha, 1911. (többszöri hivatkozással *Kamann, J.*: i. m. [19. jz.] 258. és passim).

99 *Westermann, E.*: i. m. (95. jz.) 81., 106–107., 123–128.

100 Uo. 133.

101 *Herman Kellenbenz*: Wirtschaft und Gesellschaft Europas 1350–1650. In: Handbuch der europäischen Wirtschafts- und Sozialgeschichte i. m. (50. jz.) 361.

Id. Christoph Fürer
(1479–1537)¹⁰²

nem rendelkezett megfelelő eszközökkel ahhoz, hogy a decentralizált pénzverés fenntartásában érdekelt erőket visszaszorítsa. Továbbá Fürer még nem sejthette, hogy a tengerentúlról beáramló nemesfém világgazdasági jelentőségű lesz, s azzal sem számolhatott, hogy a behozott nagy mennyiségű ezüst megváltoztatja az arany és az ezüst értékarányát. Mai szemmel nézve ahhoz sem férhet kétség, hogy a német térség ezüstjének – Fürer által javasolt – magas monopolárát csak rövid ideig lehetett volna fenntartani.

Christoph Fürer a magyarországi pénzverés múltjáról csupán néhány szavas, de igencsak értékes adalékot örökölt ránk. Életének és tevékenységének vázlatos ismertetése nyomán hitelesnek tekinthető a kalapácsolásnál termelékenyebb vonópad alkalmazásáról írott híradása.

102 A fotót Nürnberg város levéltárának szíveségéből közöljük (Stadtarchiv Nürnberg, Fotoauftrag Nr. 486/11. vom 13. 09. 2011.).

JÁNOS BUZA

THE DRAW BENCH THROWN INTO THE DANUBE

ON MINTING IN HUNGARY BEFORE 1526

Hans Dernschwam, an agent of the Fugger merchant company at Buda in the first half of the 16th century, wrote in his memories that the Hungarian moneyers used an instrument called draw bench (*Zieh-Banck*). The draw bench was applied to thinning the metal moulds (*Zaine*) which were handed over to the moneyers. In 1526 the moneyers, returning to Körmöcbánya (today Kremnica, Slovakia), threw the draw bench into the Danube at Esztergom. The reason of this act remained unrecorded.

News of the draw bench became known outside Hungary as well. Bertrand Behaim Jr, a chief official of mining and minting at Körmöcbánya – and previously chief master of coinage in Tirol and later in Austria – had the draw bench carried to Hall, close to Innsbruck, where the moneyers of Körmöcbánya presented the new instrument in the course of work.

The new instrument also came to the attention of the city of Nuremberg. We know from a letter of Christoph Fürer, a well-to-do patrician, mining entrepreneur and wholesaler from Nuremberg, that with the draw bench used in Hungary, two moneyers could do the work that was performed by 6 to 8 of their colleagues working with the traditional methods. It is, consequently, fairly obvious that it was in fear for their living that the moneyers of Körmöcbánya threw into the Danube the instrument which would have made their work much more productive. They certainly had good reasons to do so, for the description of Dernschwam makes it clear that the application of the draw bench made it possible to produce greater number of better-shaped and cheaper coins than before.

The fact that the name of the inventor of the draw bench was not recorded, has given birth to a number of hypotheses. The author of the present study is of the view that the inventor(s) of the instrument should be looked for among the personnel of the Thurzó-Fugger mining enterprise. It is known from the researches of Oszkár Paulinyi, that János Thurzó and his son constructed and implemented at Nagybánya (Frauenbach; today Baia Mare, Romania) an instrument which permitted the extraction of water from the mines. This mechanical structure was much more complicated than the draw bench mentioned above. The employees of the Thurzó-Fugger mining company were consequently in possession of the required capital and professional skills to manufacture effective mechanical instruments.

While the draw bench ceased to be used in the course of the 16th century, its expansion in Europe took momentum after the first quarter of the 17th century.

CONTENTS

STUDIES

Károly Goda: „Ecce panis angelorum”. Medieval Corpus Christi Festivities and Processions in Vienna and Buda in a Central European Perspective	183
Péter Tusor: The Primate, the Ban and the Court of Vienna (1663–1664)	219
Orsolya Völgyesi: The Generation of László Szalay in the Lure of Kölcsey	251

WORKSHOP

Viktória Kovács: The Background to the Landowning of the Premonstratensians of Lelesz at Szalóka	265
János Buza: The Draw Bench Thrown into the Danube. On Minting in Hungary before 1526	281
György Kurucz: Interests of Allied Powers, Protestant Sympathies, Military Realities: Prince Rákóczi's Freedom Fight and the English Diplomatic Mediation	299
Bálint Varga: The Barbarian Past and the Glory of the Nation	319
Miroslav Michela: „A Home Should Be a Home to All Its Sons”. Cultural Representations of the Cult of Saint Stephen in Slovakia during the Interwar Period	333

E számunk szerzői

BUZA JÁNOS, az MTA doktora, ny. egy. tanár (Budapesti Corvinus Egyetem) • GODA KÁROLY PhD, posztdoktori ösztöndíjas (Palacký Egyetem, Olomouc) • KOVÁCS VIKTÓRIA, PhD-hallgató (Szegei Tudományegyetem) • KURUCZ GYÖRGY, a történelemtudományok kandidátusa, habil. egy. docens (Károli Gáspár Református Egyetem) • MIROSLAV MICHELA PhD (Prágai Károly Egyetem/Szlovák Tudományos Akadémia Történettudományi Intézete) • TUSOR PÉTER, az MTA doktora, egy. docens (Pázmány Péter Katolikus Egyetem), kutatócsoport-vezető (MTA Támogatott Kutatócsoportok Irodája) • VARGA BÁLINT PhD, tud. munkatárs (MTA BTK TTI) • VÖLGYESI ORSOLYA PhD, tud. főmunkatárs (MTA BTK TTI)

MTA BTK TTI = Magyar Tudományos Akadémia Bölcsészettudományi Kutatóközpont Történettudományi Intézet